

*Dr. sc. Barbara Herceg Pakšić**

*Narcisa Vrbešić Ravlić, mag. iur.***

*Katarina Wohlmüt, mag. iur.****

O OBILJEŽJIMA KAZNENOPRAVNE ZAŠTITE OSOBA S INVALIDITETOM U REPUBLICI HRVATSKOJ

Suvremeno društvo i ubrzan razvoj ljudskih prava utjecali su na svijest o potrebi posebno oblikovane pravne zaštite u korist jednakosti za one „različite“. Takva svijest, pretočena u odredbe međunarodnih i europskih akata utječe na transformacije nacionalnih pravnih sustava. Autorice pišu o razini pravne zaštite osoba s invaliditetom u Republici Hrvatskoj pri čemu se posebna pažnja posvećuje onoj kaznenopravnoj. Nakon uvodnih misli i razmatranja o potrebi zaštite osoba s invaliditetom kroz odabranu međunarodnu i europsku prizmu, istraživanje se posvećuje hrvatskom sustavu. Rezultati su pokazali kako ne postoji koherentno određenje osobe s invaliditetom, već se normativni sadržaj određuje u relaciji prema sadržaju pojedinog zakona. U cilju dobivanja spoznaja o kaznenopravnoj zaštiti, kojoj je posvećen najveći dio rada, istraživanje u općem i posebnom dijelu kaznenog prava provedeno je u tri odabrana smjera: institut neubrojivosti, koncept ranjive osobe te analiza pojedinih kaznenih djela koja obuhvaćaju pojmove vezane uz invaliditet, odnosno osobe s invaliditetom. Zaključuje se o izraženoj legislativnoj svijesti i prepoznatljivosti potrebe posebno oblikovane zaštite osoba s invaliditetom u hrvatskom kaznenom pravu, uz zapažanja o mogućnosti budućeg unaprjeđenja.

* Autorica je docentica na katedri kaznenopravnih znanosti, Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, bherceg@pravos.hr (Republika Hrvatska)

** Autorica je zaposlena na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, nvrbesicravlic@ffos.hr (Republika Hrvatska)

*** Autorica je asistent u nastavi, Osnovna škola Josipovac, katarina.wohlmuet@gmail.com (Republika Hrvatska)

Ključne reči: *Osobe s invaliditetom. – Kazneno pravo. – Neubrojivost. – Ranjive osobe. – Zločin iz mržnje. – Kaznena djela.*

1. UVODNE MISLI

U vrijeme ekstenzivnih promišljanja i istraživanja ljudskih prava općenito, kad je njihov konačan broj zahtjevno obuhvatiti, pa se dijele u kategorije čija se interpretacija svakim danom dopunjava i širi, prava ranjivih skupina u društvu postaju središte proučavanja. Međunarodni dokumenti uvelike su utjecali na promjene nacionalnih legislativnih rješenja. Njihova uređenost, primjenjivost i oživotvorenje u društvenoj zbilji vidljivi su kroz praktičnu primjenu koju jasno ocrtava sudska praksa. Populacija osoba s invaliditetom čini posebno ranjivu društvenu skupinu. Procjenjuje se kako ovom trenutku oko 10% ukupne populacije čine osobe s nekom vrstom invaliditeta ili otprilike 650 milijuna ljudi¹ a da bi broj osoba s bilo kojom vrstom invaliditeta do 2050. godine porastao na 2 milijuna ljudi.² Prema podacima iz 2019. godine u Republici Hrvatskoj živi ukupno 511 281 osoba s invaliditetom, od čega 307 647 čine muškarci (60%), a 203 634 čine žene (40%), što je ukupno 12,4% ukupnog stanovništva Republike Hrvatske koje čine osobe s invaliditetom.³ Prema podacima iz Nacionalne strategije Republike Hrvatske za izjednačavanje mogućnosti osoba s invaliditetom za 2007–2015. godinu,⁴ najistaknutiji porast odnosi se na ukupni

- 1 Disability Statistics: Information, Charts, Graphs and Tables, Journal Disabled World, March 2020. Category Reference Identification Number: DW#CAT2-0T7-42, <https://www.disabled-world.com/disability/statistics/>.
- 2 World Health Organization/ Health Topics/ Disability/ Overview: https://www.who.int/health-topics/disability#tab=tab_1, 21. kolovoza 2020. Pojedini autori navode kako osobe s invaliditetom pripadaju najvećoj manjinskoj društvenoj skupini u SAD-u, gdje je još 1997. godine postotak iznosio 20%, pri čemu se navodi kako je broj viktimiziranih osoba s invaliditetom u porastu a kaznenopravni sustav i nije osobito prilagođen njihovim potrebama. Ryken Grattet and Valerie Jenness, „Examining the Boundaries of Hate Crime Law: Disabilities and the Dilemma of Difference“, *The Journal of Criminal Law and Criminology* 91(3)/2001, 653–698, 667.
- 3 Hrvatski zavod za javno zdravstvo, Izvješće o osobama s invaliditetom, Benjak T. i suradnici, Zagreb, svibanj 2019, 5. <https://www.hzjz.hr/periodicne-publikacije/izvjesce-o-osobama-s-invaliditetom-u-republici-hrvatskoj-stanje-05-2019/>, 15. kolovoz 2020.
- 4 Nacionalna strategija izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom od 2007. do 2015. godine, *Narodne novine*, br. 63/2007, t. 2. 12, 49.

broj osoba s invaliditetom.⁵ Ove brojke ujedno čine i upozorenje da je pravna zaštita ove ranjive skupine jedan od prioriteta u području zaštite ljudskih prava, a porastom zahtjeva za poboljšanjem položaja osoba s invaliditetom u hrvatskom pravnom sustavu uspostavljen je institut pravobranitelja⁶ čija je zadaća zaštita, praćenje i promicanje interesa osoba s invaliditetom.⁷ Ovo promiču međunarodni i nacionalni pravni akti koji bi trebali dovesti do podizanja razine pravne zaštite.⁸ Slijedom navedenoga, i uvažavajući prepoznatu važnost i potrebu, u Republici Hrvatskoj vodi se i Registar osoba s invaliditetom koji uređuje prikupljanje, obradu i zaštitu podataka o osobama s invaliditetom.⁹ Kaznenopravna zaštita osoba s invaliditetom predstavlja poseban izazov obzirom na *ultima ratio* obilježje kaznenog prava. Nasilje je prema ovim osobama relativno često, narušava kvalitetu njihova života, no uslijed izostanka njegova prijavljivanja ne dolazi do nastupa (kaznenno)procesnih mehanizama. Stoga se zaključuje i o nedovoljnoj razini postignute zaštite unatoč zajamčenim pravima.¹⁰ Ovaj rad posvećen

- 5 Vesna Štefančić, Tomislav Benjak, Martina Ivanić, „Izjednačavanje mogućnosti i razvoj Registra osoba s invaliditetom osoba u Republici Hrvatskoj“, *Pregled, Acta Med Croatica* 72/2018, 189–197, 189.
- 6 Alan Vajda, „Modaliteti zaštite osoba s invaliditetom u Republici Hrvatskoj“, *Sigurnost: časopis za sigurnost u radnoj i životnoj okolini* 55 (4)/2013, 341–350, 346.
- 7 Zakon o pravobranitelju za osobe s invaliditetom, *Narodne novine*, br. 107/07, čl. 2.
- 8 Iz Izvješća o osobama s invaliditetom može se vidjeti da je najveći broj osoba s invaliditetom, njih 248.389 (49%), u dobnoj skupini 65+. Ukupno je 217.578 (42%) osoba u radno aktivnoj dobi, što znači u dobi 20–64 godina, što je bitno za napomenuti kao populaciju koja je najviše u mogućnosti zaštititi svoja prava zbog životne dobi I pretpostavke da se kroz radne i socijalne aktivnosti može informirati o svojim pravima ili tražiti zaštitu istih. Također, u Izvješću je moguće uočiti da je invaliditet prisutan i u dječjoj dobi i mladalaštvu, i to od 0–19 godina što čini udio od 9% koji se ne smije zanemariti u zaštiti prava osoba s invaliditetom.
- 9 Propisan je odredbama Zakona o hrvatskom registru o osobama s invaliditetom, *Narodne novine*, br. 64/01. Ovim se Registrom propisuje način prikupljanja, obrade i zaštite tajnosti podataka o osobama s invaliditetom. Registar se vodi u Hrvatskom zavodu za javno zdravstvo, a počeo je s radom 2002. godine iz čega se vidi da se bez obzira na prethodne konvencije i zakone, samoj problematici ozbiljnije počelo pristupati načelno kasno.
- 10 *Položaj i prava žrtava kaznenih djela u Republici Hrvatskoj*, Centar za suočavanje s prošlošću, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Bijeli krug Hrvatske, Udruga za podršku žrtvama i svjedocima, Zagreb 2018, 37.

je analizi zaštite osoba s invaliditetom u hrvatskom kaznenom pravu. Značenje pojmova „osoba s invaliditetom“ i „invaliditet“ mijenjali su se kroz povijest razvoja ljudskih prava te povijest prikupljanja informacija i podataka o osobama s invaliditetom. Republika Hrvatska prve je točne podatke dobila tek 2001. godine kada je pitanje o invaliditetu uvršteno u Popis stanovništva Državnog zavoda za statistiku.¹¹ Od tada do danas svakim se Popisom, Izvješćem, a osobito u podacima Registra osoba s invaliditetom, može zamijetiti rast broja osoba s invaliditetom. Unatoč postojanju cijelog niza definicija i tumačenja pojma osoba s invaliditetom (kroz medicinske, filozofske, sociološke, etičke i slične teorije), zadržavajući se na tumačenju koje u najvećoj mjeri zadovoljava pravna počela i primjenjivost, govorit ćemo o užoj i široj definiciji osoba s invaliditetom. Uža je definicija osoba s invaliditetom korištena u Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativnim protokolom uz Konvenciju, usvojenima u New Yorku u prosincu 2006,¹² prema kojoj su osobe s invaliditetom one osobe koje imaju dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja, koja u međudjelovanju s različitim preprekama mogu sprečavati njihovo puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima.¹³ „Šire određenje obuhvaća i osobe oboljele od bolesti uzrokovane HIV-om ili boluju od njega te dugotrajnih bolesti koje su vezane uz stariju životnu dob.“¹⁴ U kontekstu holističke i sveobuhvatne zaštite, potonje određenje dovodi do ekstenzivnijeg obuhvaćanja povreda prava pa se postavlja prikladnijim izborom, a tako uvažava i Europski sud za ljudska prava.¹⁵ Sveobuhvatna analiza međunarodnih, europskih i nacionalnih dokumenata u kojima se nalaze prava osoba s invaliditetom premašivala bi potrebe ovoga rada, stoga će se u nastavku obraditi pojam invaliditeta i zaštita osoba s invaliditetom kroz odabrane dokumente.

11 V. Štefančić, T. Benjak, M. Ivanić. *op. cit.*, 193.

12 Odnosno prema Zakonu o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativnim protokolom uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom, *Narodne novine – Međunarodni ugovori*, br. 6/07.

13 *Ibid.*, čl. 1. st 2.

14 Sanja Grbić, Dejan Bodul, Vanja Smokvina, „Diskriminacija osoba s invaliditetom“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 33(2)/2012, 667–693, 677.

15 *Ibid.*

2. O ZAŠTITI PRAVA OSOBA S INVALIDITETOM

Povijesno i kronološki gledano postoji niz pravnih međunarodnih regulativa kojima se jamči zaštita ljudskih prava i sloboda, a da se odnose na ovu kategoriju (iako se ponekad izriješkom i ne spominju). Još sredinom prošlog stoljeća, 1945. godine, Povelja Ujedinjenih naroda isticala je ostvarivanje međunarodne suradnje rješavanjem međunarodnih problema ekonomske, socijalne, kulturne ili humanitarne prirode te razvijanjem i poticanjem poštovanja prava čovjeka i temeljnih sloboda za sve.¹⁶ Opća deklaracija o ljudskim pravima ističe jednakost svih osoba i potrebu općeg razumijavanja prava i sloboda za puno ostvarenje obaveza.¹⁷ Ovaj akt proklamira jednakost pred zakonom i jednaku pravnu zaštitu bez diskriminacije (čl. 7), pravo na djelotvorno pravno sredstvo (čl. 8) te pravo na pravično i javno saslušanje pred neovisnim i nepristranim sudom (čl. 11). Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine stipulira jednakost pred sudom (čl. 14), pravo biti priznat osobom pred zakonom (čl. 16),¹⁸ a Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima navodi nedopuštenost ograničavanja ili derogiranja temeljnih ljudskih prava koja su priznata ili koja prema zakonu, konvenciji, propisima ili običaju postoje u nekoj državi stranci.¹⁹ Navodeći ove međunarodno priznate akte povijesnim tijekom, kako bismo pratili tijek i razvoj legislative koja će dovesti do priznate pravne zaštite osoba s invaliditetom te pozitivne sudske prakse, dalo bi se zaključiti da su njihovi autori u svojim najranijim aktima pod pojmom „jednakost“ podrazumijevali jednakost za

- 16 Povelja Ujedinjenih naroda, *Narodne novine – Međunarodni ugovori*, br. 15/93, 7/94, čl. 1 st. 3. Bez obzira što se posebno ne spominju posebno ranjive grupe, nego je ovim obuhvaćena temeljna jednakost i prava svih ljudi, važno je istaknuti da se na početku članka navodi rješavanje problema „ekonomske, socijalne, kulturne ili humanitarne prirode“.
- 17 Opća deklaracija o ljudskim pravima, *Narodne novine – Međunarodni ugovori*, br. 12/09. Vlada Republike Hrvatske je, na sjednici održanoj 12. studenoga 2009. godine, donijela Odluku o objavi Opće deklaracije o ljudskim pravima.
- 18 Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, *Narodne novine – Međunarodni ugovori*, br. 12/93, 7/95. i 11/95. – usvojen na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda, 16. prosinca 1966. godine (Rezolucija br. 2200 A /XXI/), stupio na snagu 23. ožujka 1976. godine.
- 19 „pod izgovorom da Pakt ne poznaje takva prava ili ih priznaje u manjem opsegu.“ Usvojen na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda, 16. prosinca 1966. godine (rezolucija br. 2200 A /XXI/) stupio na snagu 3. siječnja 1976. godine. *Narodne novine – Međunarodni ugovori*, br. 12/93, čl. 5 st. 2.

sve pa tako i za osobe s invaliditetom. Deklaracija Ujedinjenih naroda o pravima invalida iz 1975.²⁰ jedan je od prvih međunarodnih dokumenata kojim se izričito štite prava osobe s invaliditetom određene kao osoba koja si ne može, u potpunosti ili djelomice, osigurati potrebe normalne osobe ili normalnog socijalnog života, što je rezultat njezinog urođenog ili neurođenog nedostatka koji se tiče njezine fizičke ili mentalne sposobnosti.²¹ Zajamčena prava pripadaju svim osobama s invaliditetom bez izuzetaka, razlike ili diskriminacije uz ista temeljna prava poput ostalih, bez obzira na podrijetlo, prirodu i ozbiljnost njihovog hendikepa i invaliditeta²² te moraju biti zaštićene od iskorištavanja i diskriminatornog ponašanja nasilne ili ponižavajuće prirode.²³ Hrvatski Sabor 2005. donosi Deklaraciju o pravima osoba s invaliditetom.²⁴ Ovaj dokument također sadrži određenje osobe s invaliditetom, prava koja su im zajamčena, zabranjuje sve oblike diskriminacije i navodi mjere koje će Republika Hrvatska poduzimati u svrhu zaštite prava i sloboda te podizanju kvalitete života osoba s invaliditetom.²⁵ Unatoč početnom izostanku izričitog navođenja kategorije osoba s invaliditetom u međunarodnim aktima, potreba je ove specifične zaštite ipak pronašla svoj put u raznim međunarodnim i nacionalnim strategijama, odborima za zaštitu ravnopravnosti te civilnim društvima.

XXI stoljeće nosi oznaku novog početka u zaštiti osoba s invaliditetom uslijed donošenja Konvencije o pravima osoba s invaliditetom²⁶ koja se često naziva i „krovnim dokumentom“.²⁷ Zajedno s Fakultativnim protokolom uz Konvenciju o pravima osoba s invalidite-

20 Declaration on the Rights of Disabled Persons, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RightsOfDisabledPersons.aspx>, 15. rujna 2020.

21 *Ibid.*, t. 1.

22 *Ibid.*, t. 2 – 3.

23 *Ibid.*, t. 10.

24 Deklaracija o pravima osoba s invaliditetom, *Narodne novine*, br. 47/2005.

25 *Ibid.*

26 Marissabell Škorić, „The Twenty First Century – The Beginning of a New Era in the Protection of Human Rights of Persons with Mental Health Disabilities“, *Pravni vjesnik: časopis za pravne i društvene znanosti Pravnog fakulteta Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku* 36(1)/2020, 27.

27 Jasna Ostojić Baus, „Kombinirana socijalna politika prema osobama s invaliditetom – podrška socijalnom modelu invaliditeta“, *Revija za socijalnu politiku* 25(1)/2018, 52.

tom (dalje: Protokol) usvojena je u *New Yorku* 13. prosinca 2006. godine. Republika Hrvatska ovu je Konvenciju potpisala 30. ožujka 2007.²⁸ Iako se, uspoređujući njezine odredbe s prethodnim međunarodnim pravnim dokumentima, ne radi o nekim novim ljudskim pravima²⁹ cilj joj je jednakost u svim segmentima socijalnih potreba za one čija se temeljna ljudska prava zasnivaju na jednakosti kroz poštivanje različitosti što bi trebao biti pristup cjelokupnom kontekstu: osobe s invaliditetom doista nisu u istom položaju kao ostali.³⁰ Pruženo je određenje diskriminacije po osnovi invaliditeta,³¹ a zatim i razumne prilagodbe³² u jednakom pristupu sudu i zakonu. Potonje se može interpretirati kao razumna prilagodba fizičkog pristupa sudu, no širim tumačenjem treba prihvatiti razumnu prilagodbu pravne, poslovne i kaznene sposobnosti u postupcima pred sudom te posebno razumno prilagođene zaštite pred zakonom. Priznavanje pravne i poslovne sposobnosti nije moguće bez povezanosti s ostalim konvencijskim ljudskim pravima.³³ Jamči se jednakost svima pred zakonom kao i pravo na jednaku zaštitu zakona,³⁴

- 28 Iste je godine Hrvatski sabor donio Odluku o proglašenju Zakona o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom, *Narodne novine* – Međunarodni ugovori, br. 6/07.
- 29 Aleksandra Korać Graovac, Anica Čulo, „Konvencija o pravima osoba s invaliditetom – novi pristup shvaćanju prava osoba s duševnim smetnjama“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 61(1)/2011, 66.
- 30 M. Škorić, Utjecaj Konvencije o pravima osoba s invaliditetom na kaznenopravni institut neubrojivosti, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 38(3)/2017, 1030.
- 31 Čl. 2: „Diskriminacija na osnovi invaliditeta označava svako razlikovanje, isključivanje ili ograničavanje na osnovi invaliditeta koje ima svrhu ili učinak sprečavanja ili poništavanja priznavanja, uživanja ili korištenja svih ljudskih prava i temeljnih sloboda na političkom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, društvenom i svakom drugom području, na ravnopravnoj osnovi s drugima. Ona uključuje sve oblike diskriminacije, uključujući i uskraćivanje razumne prilagodbe.“
- 32 Čl. 2 t. 4: „Razumna prilagodba znači potrebnu i prikladnu preinaku i podešavanja koja ne predstavljaju nesrazmjerno ili neprimjereno opterećenje, da bi se takvo što u pojedinom slučaju, tamo gdje je to potrebno kako bi se osobama s invaliditetom osiguralo uživanje ili korištenje svih ljudskih prava i temeljnih sloboda na ravnopravnoj osnovi s drugima.“
- 33 Ujedinjeni narodi, Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, Odbor za prava osoba s invaliditetom, Jedanaesta sjednica, 31. ožujka-11. travnja 2014, CRPD/C/GC/1, Distr: General, 19 May 2014, r. br. 31.
- 34 *Ibid.*, r. br. 32.

odnosno jednakost pred zakonom postavlja u kauzalni odnos zabranjujući bilo kakvu diskriminaciju pred zakonom temeljem invaliditeta.³⁵

Ono što bismo mogli nazvati „*the beating heart*“³⁶ Konvencije jeste članak 12, za čije je tumačenje bilo važno odrediti širinu pojma pravne sposobnosti (engl. *legal capacity*) i mogućnost oduzimanja ili ograničavanja iste osobi s invaliditetom, razlikujući vrste invaliditeta.³⁷ Konvencijom se željelo izbjeći izazove vezane uz institut skrbništva i zajamčiti da osobe s invaliditetom neće izgubiti svoju autonomiju te da im se uživanje pravne sposobnosti jamči ravnopravno i jednako kao drugima u svim aspektima života.³⁸ Utoliko se u članku 12. st. 4, stipulirala dužnost država stranaka predvidjeti odgovarajuće i djelotvorne zaštitne mehanizme za sprečavanje zlouporaba vezanih uz ostvarivanje pravne sposobnosti.³⁹

Važnost i značaj Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda nije umanjena izostankom izričitog navođenja invaliditeta ili osobe s invaliditetom kao skupine čija bi prava štitila,⁴⁰ no člankom 14 st. 1 određena je izričita zabrana diskriminacije po bilo kojoj osnovi, uz navođenje da to mogu biti „...rođenje ili druga okolnost“. *In favorem* interpretacijom se zabrana diskriminacije odnosi na zaštitu

35 Škorić. *op. cit.*, 1028.

36 Škorić. *op. cit.*, 30.

37 Škorić. *op. cit.*, 1032.

38 Škorić. *op. cit.*, 36.

39 Odbor za prava osoba s invaliditetom Ujedinjenih naroda je na svome trinaestom zasjedanju u Zaključnim primjedbama o Inicijalnom izvješću Hrvatske na ovu činjenicu iznio kritiku. Utvrdivši „da zamjensko donošenje odluka nije zamijenjeno odlučivanjem uz podršku u zakonima i socijalnoj praksi, te da predviđene zakonske izmjene i dopune još uvijek predviđaju „najbolji interes“ osobe, umjesto njegove odnosno njezine volje i želje i održavaju modificirani režim zamjenskog donošenja odluka.“ United Nations, Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, Odbor za prava osoba s invaliditetom, Trinaesta sjednica, 25. ožujka-17. travnja 2015., CRPD/C/HRV/CO/1, Distr: Opća, 17. travnja 2015, poglavlje III. t. 17. Ovakav kometar odražava jasnu poteškoću u harmonizaciji i provedbi namjere ovog „srca“ Konvencije te ukazuje na osobitu važnost dosljedne primjene u praksi. Ovo vrlo osjetljivo područje potrebno je uvažavati i primjenjivati na način da je neupitna pravna jednakost u pogledu pravne sposobnosti osoba s invaliditetom no imajući na umu da se ne može zanemariti i da postoje osobe s invaliditetom, kojima ona i uz najbolju volju i osiguranu podršku ne može biti omogućena na jednaki način. M. Škorić. *op. cit.*, 41.

40 Grbić, Bodul, Smokvina. *op. cit.*, 677.

prava osoba s invaliditetom te tako i na pravo jednakosti pred zakonom, odnosno pred Europskim sudom za ljudska prava (ESLJP). Rast svijesti o harmonizaciji ljudskih prava te potrebe jednakosti u različitosti doveo je i do značajnih standarda stvorenih sudskom praksom proizašlom iz zahtjeva koje su osobe s invaliditetom podnosile. Presuda od najvećeg značaja je *Glor protiv Švicarske*⁴¹ u kojoj je ESLJP prvi put utvrdio diskriminaciju prema osobama s invaliditetom. I Hrvatska bila suočena sa zahtjevima ovom sudu koji su se ticali povreda prava osoba s invaliditetom,⁴² možda najpoznatiji slučaj u toj sferi je Đorđević protiv Hrvatske.⁴³

2.1. Zaštita osoba s invaliditetom i hrvatski pravni sustav

Ustav Republike Hrvatske određuje *inter alia* slobodu, jednakost, socijalnu pravdu, poštivanje prava čovjeka kao najviše vrednote ustavnog poretka⁴⁴ i pripadnost prava i sloboda neovisno o osobinama, te određuje osobnu odgovornost pojedinca u slučaju njihove povrede.⁴⁵ Ustav jamči i dodatnu zaštitu osobama s invaliditetom. Slabe, nemoćne i druge nezbrinute osobe imaju pravo na pomoć za podmirenje osnovnih životnih potreba, „...tjelesno i duševno oštećeno i socijalno zapušteno dijete ima pravo na osobitu njegu, obrazovanje i skrb“, mladima, majkama i osobama s invaliditetom osigurano pravo na osobitu zaštitu

41 Europski sud za ljudska prava, *Glor protiv Švicarske*, zahtjev br. 13444/04, 30. travanj 2009.

42 Primjerice, Europski sud za ljudska prava, *Guberina protiv Hrvatske*, zahtjev br. 23682/13, 22. ožujka 2016, *Ivinović protiv Hrvatske*, zahtjev br. 13006/13, 18. rujna 2014, *X i Y protiv Hrvatske*, zahtjev br. 5193/09, 03. studeni 2011. Detaljnije u: Sanja Grbić, „Pravni transplantanti i razvoj prava: zaštita prava osoba s invaliditetom i Europska konvencija o ljudskim pravima“, *Harmonius Journal of Legal and Social Studies in South East Europe* 2019, 155–161, te Branka Rešetar, „Utjecaj prakse Europskog suda za ljudska prava na reformu obiteljskopravne zaštite osoba s invaliditetom u Republici Hrvatskoj“, u *Suvremeno obiteljsko pravo i postupak* (ur. B. Rešetar et al.), Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku 2017, 199–216.

43 Europski sud za ljudska prava, *Đorđević protiv Hrvatske*, zahtjev br. 41526/10, 24. srpnja 2012. Podnositelji su bili majka i sin, koji je kao osoba sa značajnim mentalnim i tjelesnim invaliditetom zlostavljan od strane djece iz obližnje škole, a ESLJP je utvrdio povredu čl. 3 EKLJP jer nadležna tijela nisu poduzela sve razumne mjere da spriječe zlostavljanje.

44 Ustav Republike Hrvatske, *Narodne novine*, br. 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14, čl. 3 i 5.

45 Ustav Republike Hrvatske, čl. 14 i 20.

na radu, a posebnu skrb država posvećuje zaštiti osoba s invaliditetom i njihovu uključivanju u društveni život.⁴⁶

Sukladno Zakonu o hrvatskom registru o osobama s invaliditetom⁴⁷ definirana je „osoba koja ima trajno ograničenje, smanjenje ili gubitak sposobnosti izvršenja neke fizičke aktivnosti ili psihičke funkcije primjerene životnoj dobi, nastale kao posljedica oštećenja zdravlja“ a invaliditet je definiran kao „trajno ograničenje, smanjenje ili gubitak (koje proizlazi iz oštećenja zdravlja) sposobnosti izvršenja neke fizičke aktivnosti ili psihičke funkcije primjerene životnoj dobi osobe i odnosi se na sposobnosti, u obliku složenih aktivnosti i ponašanja, koje su općenito prihvaćene kao bitni sastojci svakodnevnog života“.⁴⁸

Zakon o socijalnoj skrbi⁴⁹ navodi osobe ovlaštene koristiti prava iz socijalne skrbi među kojima je i „odrasla osoba s invaliditetom koja nije u mogućnosti udovoljiti osnovnim životnim potrebama“ i „dijete s teškoćama u razvoju“.⁵⁰ Zakon o mirovinskom osiguranju⁵¹ osobe s invaliditetom spominje kao invalida rada odnosno „osiguranik koji je na osnovi smanjenja uz preostalu radnu sposobnost ili djelomičnog ili potpunog gubitka radne sposobnosti ostvario pravo na invalidsku mirovinu ili pravo na profesionalnu rehabilitaciju“.⁵² Prema Zakonu

46 Ustav Republike Hrvatske, čl. 58, 64 i 65.

47 Zakon o hrvatskom registru o osobama s invaliditetom, *Narodne novine*, br. 64/01.

48 Osim osobe s invaliditetom i invaliditeta, Zakon definira i hendikep, određujući ga kao „stanje koje proizlazi iz nekog trajnog oštećenja ili invaliditeta koji ograničava ili sprječava izvršenje aktivnosti, koja je uobičajena u svijetu pojedinca i označava okolnosti u kojima se, ovisno o dobi, spolu, socijalnim i kulturnim čimbenicima nalazi osoba s invaliditetom“.

49 Zakon o socijalnoj skrbi, *Narodne novine*, br. 157/13, 152/14, 99/15, 52/16, 16/17, 130/17, 98/19, 64/2.

50 Zakon o socijalnoj skrbi, čl. 21. Dijete s teškoćama u razvoju definira kao „dijete koje zbog tjelesnih, senzoričkih, komunikacijskih, govorno-jezičnih ili intelektualnih teškoća treba dodatnu podršku za učenje i razvoj, kako bi ostvarilo najbolji mogući razvojni ishod i socijalnu uključenost. „Zakon o socijalnoj skrbi, čl. 4 t. 10. U sustavu socijalne skrbi osoba s invaliditetom je korisnik prava na osobnu invalidninu, a osoba s invaliditetom ili dijete s teškoćama u razvoju korisnici su prava na naknadu do zaposlenja.

51 Zakon o mirovinskom osiguranju, *Narodne novine*, br. 157/13, 151/14, 33/15, 93/15, 120/16, 18/18, 62/18, 115/18, 102/19.

52 Čl. 40 Zakona o mirovinskom osiguranju. Do smanjenja radne sposobnosti kod osiguranika dolazi kada se zbog „trajnih promjena u zdravstvenom stanju koje se ne mogu otkloniti liječenjem, radna sposobnost smanji za više od

o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom⁵³ „osoba s invaliditetom s preostalom radnom sposobnosti je osoba čiji invaliditet u odnosu na sposobnosti osobe bez invaliditeta jednake ili slične životne dobi, jednake ili slične naobrazbe, u jednakim ili sličnim uvjetima rada, na jednakim ili sličnim poslovima ima za posljedicu smanjenu mogućnost radno se osposobiti i zaposliti“, a iznimno se takvom smatra i „osoba s invaliditetom čiji je radni učinak u granicama očekivanog, ali se na temelju smanjenih stvarnih i procijenjenih općih sposobnosti takve osobe ocijeni da je to u interesu očuvanja njezinih tjelesnih, osjetilnih i mentalnih sposobnosti“.⁵⁴

Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi⁵⁵ u kontekstu osoba s invaliditetom navodi i definira pojam učenika s teškoćama u razvoju. Učenici koji imaju posebne odgojno-obrazovne potrebe dijele se na darovite učenike i učenike s teškoćama, a potonji su „učenicima s teškoćama u razvoju, učenici s teškoćama u učenju, problemima u ponašanju i emocionalnim problemima, učenici s teškoćama uvjetovanim odgojnim, socijalnim, ekonomskim, kulturalnim i jezičnim čimbenicima“.⁵⁶ Zakon o zaštiti vojnih i civilnih invalida rata⁵⁷ osobe s invaliditetom, kategorizira kao „ratni vojni invalidi“, „mirnodopski vojni invalidi“ te „civilni invalidi rata“.⁵⁸ Za potrebe poboljšanja društvenog položaja osoba s invaliditetom uspostavljen je već spomenuti

polovice u odnosu na zdravog osiguranika iste ili slične razine obrazovanja.“
– Zakon o mirovinskom osiguranju, čl. 39 st. 1. Do smanjenja radne sposobnosti ili potpunog gubitka iste dolazi zbog ozljede na radu, ozljede izvan rada, bolesti ili profesionalne bolesti. Osoba s invaliditetom, odnosno invalid rada prema ovom Zakonu, je korisnik prava na invalidsku mirovinu, privremenu invalidsku mirovinu te korisnik prava na profesionalnu rehabilitaciju.

- 53 Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom, *Narodne novine*, br. 157/13, 152/14, 39/18, 32/20.
- 54 Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom, čl. 3.
- 55 Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, *Narodne novine*, br. 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17, 68/18, 98/19, 64/20.
- 56 Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, čl. 62 st. 1, čl. 65, st. 1.
- 57 Zakon o zaštiti vojnih i civilnih invalida rata, *Narodne novine*, br. 33/92, 57/92, 77/92, 27/93, 58/93, 02/94, 76/94, 108/95, 108/96, 82/01, 103/03, 148/13, 98/19.
- 58 Zakon o zaštiti vojnih i civilnih invalida rata, čl. 5–8. Zbog opsežnosti definicija navedenih skupina u radu se neće definirati svaka od njih, ali je važno naglasiti da u hrvatskom pravnom sustavu postoji i takva podjela osoba s invaliditetom.

institut pravobranitelja⁵⁹ koji djeluje neovisno i samostalno, držeći se načela pravičnosti i morala te mu nitko u radu ne daje upute i naloge.⁶⁰ Ukoliko bi doznao za izloženost osoba s invaliditetom diskriminaciji, nasilju, izrabljivanju, zanemarivanju i slično, obveza mu je podnijeti prijavu nadležnom državnom odvjetništvu, te upozoriti nadležna tijela državne uprave i predložiti mjere u svrhu zaštite prava i interesa osoba s invaliditetom.⁶¹

3. POSEBNO O KAZNENOPRAVNOM ODNOSU I ZAŠTITI OSOBA S INVALIDITETOM U REPUBLICI HRVATSKOJ

Usljed svoje ranjivosti, osobe s invaliditetom lako postanu žrtve kaznenih djela i prekršaja, a ta ranjivost između ostalog počiva na većoj ovisnosti o drugima, prihvaćanju nasilničkog ponašanja kao uobičajenog, samopoimanju kao slabe i bezvrijedne osobe, izolaciji, nemogućnosti bijega...itd.⁶² Različiti oblici stigmatizacije mogu voditi izloženosti diskriminatornom postupanju koje nadležna tijela često i ne uočavaju, različiti oblici nasilja se ne prijavljuju, a to posljedično znači kako izostaje istraga, procesuiranje djela i sankcioniranje počinitelja. Hrvatsko kazneno zakonodavstvo poznaje koncept zločina iz mržnje kao „kazneno djelo počinjeno zbog rasne pripadnosti, boje kože, vjeroispovijesti, nacionalnog ili etničkog podrijetla, jezika, invaliditeta, spola, spolnog opredjeljenja ili rodnog identiteta druge osobe“.⁶³ U hrvatskom kaznenom pravu nije nužno stvarno postojanje mržnje kao emocije počinitelja prema žrtvi čime bi se potvrđivala mržnja ili neprijateljstvo (tzv. *hostility model*) već je dovoljno da je počinitelj odabrao žrtvu temeljem stvarne ili presumirane pripadnosti specifičnoj

59 Standardnim pravilima o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom koja je prihvatila Opća skupština Ujedinjenih naroda 20. prosinca 1993. godine prihvaćena je obveza „izjednačavanja mogućnosti osobama s invaliditetom u odnosu na ostale građane.“ Vajda. *op. cit.*, 346–347.

60 Zakon o pravobranitelju za osobe s invaliditetom, *Narodne novine*, br. 107/07, čl. 2, čl. 3 st. 1, 2.

61 A. Vajda, *op. cit.*, 347–348.

62 Kristina Šesto, Marko Buljevac, Zdravka Leutar, „Iskustva stručnjaka o nasilju nad osobama s invaliditetom“, *Socijalna psihijatrija* 43(2)/2015, 60.

63 Kazneni zakon, *Narodne novine*, br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, čl. 87, st. 21.

skupini (tzv. *discriminatory selection model*)⁶⁴ pri čemu nije važno zašto je tome tako. Navodi se da osobe s invaliditetom mogu biti odabrane zbog percipirane veće ranjivosti.⁶⁵ Iako se u izvješćima navodi kako se Republika Hrvatska nalazi među onim državama koje su zabilježile zločine iz mržnje prema osobama s invaliditetom⁶⁶ isto tako se navodi kako u praksi ne postoji niti jedan slučaj koji je tako.⁶⁷ Ističe se kako su počinitelji različitih napada na osobe s invaliditetom najčešće osobe bliske žrtvi, odnosno obitelj i stručnjaci.⁶⁸ Činjenica je i da osobe s invaliditetom ne prijavljuju pretrpljeno nasilje, a razlozi su strah, nepovjerenje u funkcioniranje državnih mehanizama, zablude temeljem kojih se smatraju odgovornima za nasilje te predodžba da je određeni oblik nasilja nad njima uobičajeni način komunikacije s okolinom,⁶⁹ a još se navode i nejasnoća kome prijaviti, pretpostavka da im nadležna tijela neće vjerovati te bojazan od negativnih posljedica svoje prijave.⁷⁰

U naravi je kaznenog prava njegova supsidijarnost i *ultima ratio* obilježje, odnosno predviđanje sankcija samo za ona ponašanja koja povređuju ili ugrožavaju slobode i prava i društvene vrijednosti a da

- 64 B. Herceg Pakšić, „Holding All the Aces? Hate Speech: Features and Suppression in Croatia“, *Balkan Yearbook of European and International Law*, Springer 2020 (rad prihvaćen za objavu). Također vidjeti i *Prosecuting Hate Crimes. A practical guide*, OSCE, Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR) 2014, 50–51.
- 65 Grattet, Jenness. *op. cit.* fn. 2, 688. Autori navode kako je tzv. *discriminatory selection model* najčešći odabir američke legislative koji je potvrđen i 1993. godine u *Wisconsin v. Mitchell*, prvom slučaju u kojem je Vrhovni sud SAD-a izričito podržao suvremeno predrasudno kazneno zakonodavstvo.
- 66 Zločin iz mržnje prema osobama s invaliditetom. Vodič za udruge osoba s invaliditetom, agencije za provedbu zakona, nacionalne ustanove za ljudska prava, medije i ostale zainteresirane strane, *European Network on Independent Living*, službeni partner Ured pravobraniteljice za osobe s invaliditetom Republike Hrvatske, 10.
- 67 *Položaj i prava žrtava kaznenih djela u Republici Hrvatskoj*, Documenta – Centar za suočavanje s prošalošću, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Bijeli krug Hrvatske, Udruga za podršku žrtvama i svjedocima, Zagreb 2018, 37.
- 68 Marina Milić Babić, „Nasilje i osobe s invaliditetom“, *Ljetopis socijalnog rada* 16(3)/2009, 605; K. Šesto, Buljevac, *Leutar. op. cit.*, 62.
- 69 M. Milić Babić. *op. cit.*, 608.
- 70 Zločin iz mržnje prema osobama s invaliditetom. Vodič za udruge osoba s invaliditetom, Agencija za provedbu zakona, nacionalne ustanove za ljudska prava, medije i ostale zainteresirane strane, *European Network on Independent Living*, službeni partner Ured pravobraniteljice za osobe s invaliditetom Republike Hrvatske, 13.

se zaštita ne može ostvariti bez kaznenopravne prisile.⁷¹ Kad je riječ o razmatranju odnosa kaznenog prava spram osoba s invaliditetom, činjenica je da njihova zaštita u suvremenom društvu nužno uključuje i oblikovani kaznenopravni mehanizam. Tri su područja na koja se nužno osvrnuti: institut neubrojivosti, koncept ranjive osobe, te posebni dio Kaznenog zakona, odnosno djela unutar kojih se spominje posebna zaštita osoba s invaliditetom.

3.1. Primjena instituta neubrojivosti

Načelo krivnje, prema kojemu nitko ne može biti kažnjen ako nije kriv,⁷² predstavlja temelj suvremenog kaznenog zakonodavstva, ukazuje na subjektivno poimanje kaznene odgovornosti te „svojim razvojem i današnjim oblicjem pokazuje da je uloga krivnje u konceptu kaznenog djela nepobitna“.⁷³ Ovo načelo počiva na uračunavanju onih radnji koje su rezultat osobnog izbora odnosno postojanju individualne sposobnosti shvaćanja pravila i djelovanja u skladu s njima.⁷⁴ Prvi sastojak krivnje je ubrojivost. Neubrojiva je ona osoba koja ostvaruje protupravnu radnju, ali za nju nije kriva.⁷⁵ Postoje različita teorijska uporišta o opravdanju instituta neubrojivosti u kaznenom pravu, no suvremena kaznena zakonodavstva polaze od oborive pretpostavke da svaki čovjek ima dovoljan stupanj psihičkog razvoja koji ga (čini sposobnim rasuđivati i odlučivati – a zakoni određuju pojam neubrojivosti).⁷⁶ Ovaj je institut reguliran na različite načine, pa tako države kontinentalnih pravnih sustava preispituju neubrojivost unutar krivnje, a u *common law* sustavima institut neubrojivosti je dio procesnog prava na obranu.⁷⁷ Iako su načelno poznate tri metode utvrđivanja neubrojivosti

71 Petar Novoselec, *Opći dio kaznenog prava*, Osijek 2016, 8. Kao jednom od najvažnijih načela, i hrvatski zakonodavac je pokazao njegovu vrijednost stavivši ga u sadržaj prvog članka Kaznenog zakona pod naslovom „Temelj i ograničenje kaznenopravne prisile“.

72 Čl. 4 Kaznenog zakona.

73 B. Herceg Pakšić, „Ispricavajući razlozi u kaznenom pravu – novo lice prekoračenja granica nužne obrane“, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu* 2/2018, 360.

74 M. Škorić, *op. cit.*, 1038.

75 Željko Horvatić, Davor Derenčinović, Leo Cvitanović. *Kazneno pravo, Opći dio 2*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu 2017, 77.

76 Škorić, *op. cit.*, 1040.

77 *Ibid.*, 1041.

(biološka, psihološka i mješovita), najčešća metoda je mješovita odnosno biološko-psihološka metoda, koja podrazumijeva utvrđivanje specifičnog biološkog stanja, a potom njegov utjecaj na *tempore criminis* sposobnost u shvaćanju značenja svojih postupaka i mogućnosti vladanja svojom voljom.⁷⁸ Kazneni zakon RH propisuje četiri biopsihološke osnove neubrojivosti: duševna bolest, privremena duševna poremećenost, nedovoljni duševni razvitak i druge teže duševne smetnje, pri čemu je potonja uvedena u odredbu 1997. godine po uzoru na njemačko i austrijsko rješenje.⁷⁹ Utvrđeno neubrojivoj osobi ne može se, zbog izostanka krivnje izreći kazna, a ukoliko postoje okolnosti, doći će do postupanja sukladno Zakonu o zaštiti osoba s duševnim smetnjama.⁸⁰ Ipak, i ovo postupanje ima specifičnih izazova, što pokazuje i recentna odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske, koja ukazuje da primjerice, puko imenovanje punomoćnika neubrojivoj osobi koji *in concreto* nije pružio pravnu pomoć i ostao na razini pasivnog promatrača, povređuje osobnu slobodu osobama koje su prisilno lišene slobode radi duševne smetnje.⁸¹ Ako postoji potreba, unutar kaznenog postupanja može se izreći eventualno određena sigurnosna mjera (zabrane obavljanja određene dužnosti ili djelatnosti, zabrane upravljanja motornim vozilom, zabrane približavanja, udaljenje iz zajedničkog kućanstva) ukoliko za to postoje zakonski preduvjeti.

78 *Ibid.*, 1045–1046.

79 Kazneni zakon, čl. 24 st. 2.

80 Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, *Narodne novine*, br. 76/2014.

81 Ustavni sud Republike Hrvatske, U-III/3113/2019 od 31. srpnja 2019. Podnositeljica se nalazila u prisilnom smještaju u psihijatrijskoj ustanovi, nakon što je pravomoćnom presudom Općinskog suda u Sisku (K-416/18–13 od 12. listopada 2018) utvrđeno da je u stanju neubrojivosti ispunila obilježja tri protupravna djela prijetnje. Prisilni smještaj u psihijatrijskoj ustanovi inicijalno je određen u trajanju od šest mjeseci. Neuropsihijatrija bolnica je pred istek podnijela sudu prijedlog o produljenju prisilnog smještaja uz obrazloženje da kod podnositeljice nije došlo do značajnijeg poboljšanja psihičkog stanja. Odvjetnik je postavljen po službenoj dužnosti koji se na usmenoj raspravi o produljenju smještaja nije protivio prijedlogu za produljenje, nije postavljao pitanja niti je predlagao dokaze te je prisilni smještaj produljen. Podnositeljica je u ustavnoj tužbi navela da je pasivnost odvjetnika dovela do neprikladnog pravnog zastupanja (odvjetnik kao punomoćnik nije podnositeljicu niti jednom posjetio, niti se s njom konzultirao prije rasprave). S tim u vezi, Ustavni sud je ocijenio kako u konkretnom slučaju nisu zadovoljeni zahtjevi djelotvorne postupovne zaštite protiv proizvoljnog određivanja prisilnog smještaja pa je došlo do povrede osobne slobode, odnosno čl. 22 Ustava te čl. 5 st. 1 t. (e) i 4 Konvencije.

3.2. Koncept ranjive osobe

Koncept ranjive osobe novina je hrvatskog kaznenog zakonodavstva, a Kazneni zakon ne sadrži njezino određenje u dijelu koji se odnosi na značenje izraza (čl. 87), već ovo obilježje uvodi kroz pojedina kaznena djela, kao kvalifikatornu okolnost. Tako primjerice, ubojstvo poprima teži (kvalificirani) oblik ako je žrtva osoba posebno ranjiva zbog dobi, teže tjelesne ili duševne smetnje ili trudnoće.⁸² Pojam je preuzet je iz anglosaksonskog prava, dok je u europskom kontinentalnom pravu nepoznat.⁸³ Uvođenje je obrazloženo time da je pružanje pojačane zaštite žrtvama koje su posebno ranjive trend u suvremenom, naročito europskom zakonodavstvu.⁸⁴ Primjer je tzv. Lanzarote konvencija odnosno Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja iz 2007. godine, čija je stranka i Republika Hrvatska, a koja u čl. 18 st. 1 t. b) obvezuje države potpisnice kažnjavati (namjerni čin seksualne aktivnosti s djetetom) kojim se zlorabiti posebno ranjiva situacija posebice uslijed mentalne ili fizičke slabosti ili položaja zavisnosti.⁸⁵ Sukladno tumačenjima, ranjivost se treba razumijevati kao bespomoćnost, odnosno nemogućnost da se počinitelju pruži ozbiljniji otpor,⁸⁶ a ranjiva je žrtva ona koja se ne može braniti od napada na zaštićeno pravno dobro kao što je život, tijelo i spolna sloboda ili joj je mogućnost obrane u velikoj mjeri ograničena, što treba uzeti kod svih kaznenih djela u kojima postoji kvalifikatorna okolnost vezana uz ranjivost žrtve.⁸⁷ Dob i trudnoća su kvalifikatorne okolnosti jedino ako kod žrtve izazovu nemoć jednaku

82 Kazneni zakon, čl. 111 t. 2.

83 Petar Novoselec, „Sudska praksa“, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu* 23(1)/2016, 216.

84 Prijedlog Kaznenog zakona s obrazloženjem P.Z.E. 866/11. Ovaj je koncept prepoznat u okviru Vijeća Europe, gdje ga koriste Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja te Konvencija o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i obiteljskog nasilja. Ksenija Turković *et al.*, *Komentar Kaznenog zakona*, Narodne novine 2013, 164.

85 Zakon o potvrđivanju Konvencije Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, *Narodne novine*, br. 11/2011.

86 Ana Garačić, Petar Novoselec, „Primjena blažeg zakona nakon stupanja na snagu novog Kaznenog zakona“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 19(2)/2012, 548. Autori navode da dob i trudnoću žrtve treba smatrati kvalifikatornom okolnošću samo kada ta stanja dovode do nemoći jednakoj onoj izazvanoj težom tjelesnom ili duševnom smetnjom.

87 P. Novoselec. *op. cit.*, 216.

onoj koja je posljedica teže tjelesne ili duševne smetnje, stoga se zaključuje da se dob i trudnoća mogu uzeti kao kvalifikatorne okolnosti samo ako su uzrok ranjivosti osobe.⁸⁸

3.3. *Pojedina kaznena djela i njihovi modaliteti te sankcioniranje počinitelja kaznenih djela nad osobama s invaliditetom*

Neka istraživanja pokazuju kako se najčešći oblici nasilja prema osobama s invaliditetom tiču financijskog nasilja sa svrhom stjecanja imovinske koristi, tjelesnog nasilja, seksualnog nasilja te psihičkog nasilja.⁸⁹ Zaštita osoba s invaliditetom se ostvaruje i propisivanjem pojedinih kaznenih djela, a najčešće se u tom kontekstu predviđa postojanje tzv. kvalificiranih oblika pojedinih kaznenih djela – za koja se počinitelj teže kažnjava. Stoga se, u nastavku teksta bavimo odabranim kaznenim djelima.⁹⁰

Teško ubojstvo je kvalificirani oblik kaznenog djela ubojstva, koje se generalno teže kažnjava zbog načina na koje je počinjeno, razloga počinjenja ili osobe prema kojoj je počinjeno. U potonjem smislu, navodi se kako će se počinitelj koji ubije osobu posebno ranjivu zbog njezine teže tjelesne ili duševne smetnje kazniti kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.⁹¹

Za kazneno djelo tjelesne ozljede, počinitelj koji drugoga tjelesno ozlijedi ili mu naruši zdravlje, ako to kazneno djelo počini prema osobi posebno ranjivoj zbog teže tjelesne ili duševne smetnje, uslijed kvalificiranog oblika kažnjava se kaznom zatvora od jedne do tri godine.⁹² Kazna za temeljni oblik tjelesne ozljede je do jedne godine te se progon pokreće po privatnoj tužbi. Dakle, pored predviđanja kvalificiranog oblika, oblik pokretanja progona je po službenoj dužnosti. Zakonodavac, za iste uvjete koji se odnose na žrtvu, propisuje teže

88 A. Garačić, P. Novoselec. *op. cit.*, 547– 548.

89 K. Šesto, M. Buljevac, Z. Leutar. *op. cit.*, 61.

90 Treba istaknuti da je o kaznenopravnoj zaštiti osoba s invaliditetom moguće raspravljati i u kontekstu drugih kaznenih djela, no odluka je autorica za potrebe pisanja ovoga teksta ograničiti sadržaj na odabrana djela.

91 Kazneni zakon, čl. 111. Kazna predviđena za ubojstvo je najmanje pet godina, sukladno čl. 110.

92 Kazneni zakon, čl. 117.

kažnjavanje (tri do osam godina) počinitelja za tešku tjelesnu ozljedu, koji drugoga teško tjelesno ozlijedi ili mu teško naruši zdravlje.⁹³

Osobito teška tjelesna ozljeda kada je doveden u opasnost život ozlijeđenog ili je uništen ili trajno i u znatnoj mjeri oslabljen koji važan dio tijela ili važan organ, ili je prouzročena trajna nesposobnost za rad ozlijeđenog, ili trajno i teško narušenje njegova zdravlja, trajna iznakaženost ili trajna nesposobnost za reprodukciju kažnjava se težom kaznom u odnosu na temeljni oblik, kaznom zatvora od tri do deset godina, ako je to kazneno djelo počinio, *inter alia*, prema osobi posebno ranjivoj zbog njezine teže tjelesne ili duševne smetnje.⁹⁴

Povreda ravnopravnosti je kazneno djelo koje u svom osnovnom obliku jamči zaštitu i osoba s invaliditetom na način da se kaznom zatvora do tri godine kažnjava onoga tko na temelju razlike u, između ostaloga, invaliditetu uskrati, ograniči ili uvjetuje drugome pravo na stjecanje dobara ili primanje usluga, pravo na obavljanje djelatnosti, pravo na zapošljavanje i napredovanje ili tko na temelju te razlike daje drugome povlastice ili pogodnosti glede navedenih prava.⁹⁵

Počinjene protupravnog oduzimanja slobode, ako je učinjeno prema osobi s težim invaliditetom kažnjava se kao kvalifikatorni oblik, kaznom zatvora od jedne do deset godina.⁹⁶ Počinitelj se također teže kažnjava (zatvor od jedne do deset godina) u slučaju kaznenog djela otmice, tj. ako osobi s težim invaliditetom oduzme slobodu s ciljem da nekog trećeg prisili da što učini, ne učini ili trpi.⁹⁷

Počinitelja kaznenog djela prisile načelno se progoni po privatnoj tužbi, dok se modalitet pokretanja progona mijenja u onaj *ex officio*, dakle po službenoj dužnosti, ako je riječ o osobi s težim invaliditetom koju se silom ili ozbiljnom prijetnjom prisili da što učini, ne učini ili trpi te ga se kažnjava kaznom zatvora.⁹⁸ Ovdje se dakle kaznenopravna zaštita osobe s invaliditetom ne ostvaruje težim kažnjavanjem

93 Kazneni zakon, čl. 118. Za temeljni oblik predviđena je kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina.

94 Kazneni zakon, čl. 119 st. 2. Kazna za temeljni oblik je zatvor od jedne do osam godina.

95 Kazneni zakon, čl. 125 st. 1.

96 Kazneni zakon, čl. 136 st. 1, 2, 3.

97 Kazneni zakon, čl. 137 st. 1, 2.

98 Kazneni zakon, čl. 138.

počinitelja već načinom progona počinitelja odnosno progonom po službenoj dužnosti.

Kvalifikatorni oblik kaznenog djela prijetnje ostvaruje se počinjenjem prema osobi posebno ranjivoj zbog njezine teže tjelesne ili duševne smetnje, kojoj se ozbiljno prijeti kakvim zlom da bi ga ustrašio ili uznemirio ili pak da će njega ili njemu blisku osobu usmrtiti, teško tjelesno ozlijediti, oteti, ili joj oduzeti slobodu, ili joj nanijeti zlo podmetanjem požara, eksplozijom, ionizirajućim zračenjem, oružjem, opasnim oruđem ili drugim opasnim sredstvom ili uništiti društveni položaj ili materijalni opstanak.⁹⁹ Za razliku od temeljnog oblika koji se progoni po privatnoj tužbi, ovdje se progoni *ex officio*.

Kod kaznenog djela silovanja, kvalificirani oblik je predviđen ako se žrtvi posebno ranjivoj zbog invaliditeta ili teške tjelesne ili duševne smetnje, bez pristanka izvrši spolni odnošaj ili s njim izjednačena spolna radnja ili navede drugu osobu da to izvrši nad žrtvom ili pak da se navede žrtvu da bez svog pristanka nad samom sobom izvrši sa spolnim odnošajem izjednačenu spolnu radnju.¹⁰⁰ Dodatno težom kaznom, odnosno od pet do petnaest godina, kažnjava počinitelj koji prethodno opisano djelo počini uporabom sile ili prijetnje da će izravno napasti na život ili tijelo silovane ili druge osobe.¹⁰¹ Dakle, postoje dva modaliteta kaznenog djela silovanja kojima se počinitelj teže kažnjava zbog počinjenja kaznenog djela prema osobi koja je posebno ranjiva zbog invaliditeta ili teže tjelesne ili duševne smetnje, a isto tako predviđeno je i kvalificirano djelo bludnih radnji radi ranjivosti žrtve.¹⁰²

Kazneno djelo spolnog uznemiravanja u svom osnovnom obliku nabraja osobe kojima pruža kaznenopravnu zaštitu, pa stoga nema kvalificirani oblik. Zakon ovom odredbom štiti osobu koja je posebno ranjiva zbog invaliditeta ili teške tjelesne ili duševne smetnje, propisujući kaznu zatvora do dvije godine za onoga tko te osobe spolno uznemirava, a koje predstavlja „svako verbalno, neverbalno ili fizičko neželjeno ponašanje spolne naravi koje ima za cilj ili stvarno predstavlja povredu dostojanstva osobi, koje uzrokuje strah, neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje“.¹⁰³

99 Kazneni zakon, čl. 139 st. 1, 2, 3.

100 Kazneni zakon, čl. 153 st. 1, čl. 154 st. 1.

101 Kazneni zakon, čl. 153 st. 2, čl. 154 st. 2.

102 Kazneni zakon, čl. 155 st. 3.

103 Kazneni zakon, čl. 156, st. 1, 2.

Tko bi kršio zakonske obiteljske obaveze pa počinio ostavljanje bliske osobe u teškom položaju, a riječ je o osobi koja se ne može sama o sebi skrbiti, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine.¹⁰⁴

Dužnost uzdržavanja odnosi se na zakonom utemeljeno uzdržavanje osobe na način, u visini i u rokovima koji su određeni u ovršnoj ispravi, a čija se povreda također kažnjava težom kaznom zatvora ako se odnosi na „uzdržavanje osobe koja zbog mentalnog ili tjelesnog oštećenja nije sposobna za rad“, osim ako počinitelj dokaže da postoje opravdani razlozi zbog kojih nije bio u mogućnosti plaćati uzdržavanje navedene osobe.¹⁰⁵

Tko bi nudio ili prodao ili pak posredovao da se osobi s težim duševnim smetnjama stvari koje su propisom proglašene drogom, odgovarao bi za teži oblik neovlaštene proizvodnje i prometa drogama, uz zapriječenu kaznu od tri do petnaest godina.¹⁰⁶ Omogućavanje trošenja droga osobi s težim duševnim smetnjama kažnjava se kaznom zatvora od jedne do deset godina,¹⁰⁷ a za neovlaštenu proizvodnja i promet stvari zabranjenih u sportu prema takvoj osobi od šest mjeseci do pet godina.¹⁰⁸

O kaznenom djelu teške krađe radi se ako je krađa počinjena na jedan od zakonom predviđenih načina, odnosno prema zakonom određenim osobama, ali za razliku od prethodno navedenih kaznenih djela, ne navodi se „osoba posebno ranjiva zbog invaliditeta ili teže tjelesne ili duševne smetnje“ niti „osoba s invaliditetom“. Osnovni oblik odnosi se na oduzimanje tuđe pokretne stvari s ciljem prisvajanja, a kvalificirani ako je djelo počinjeno „iskorištavanjem bespomoćnosti ili drugog osobito teškog stanja druge osobe“, pa je predviđena kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina.¹⁰⁹ Iako je „iskorištavanje bespomoćnosti ili drugog osobito teškog stanja druge osobe“ općenitije određenje, pod njega se, u nekim situacijama mogu podvesti i ranjive osobe te osobe s invaliditetom.

Kazneni zakon štiti osobe s invaliditetom i propisivanjem kaznenog djela javnog poticanja na nasilje i mržnju kojim određuje kaznu

104 Kazneni zakon, čl. 171.

105 Kazneni zakon, čl. 172.

106 Kazneni zakon, čl. 190 st. 3.

107 Kazneni zakon, čl. 191 st. 2.

108 Kazneni zakon, čl. 191a st. 2.

109 Kazneni zakon, čl. 228 st. 1, čl. 229 st. 1.

zatvora do tri godine za osobu koja na različite načine javno potiče ili javnost poziva na nasilje ili mržnju usmjerenu prema skupini ljudi ili pripadniku skupine zbog različitih osobina, od kojih je jedna i invaliditet.¹¹⁰

4. ZAKLJUČNE MISLI

U vremenu pojačane svijesti o potrebi posebne zaštite osoba s invaliditetom te stalnog porasta njihovog udjela u društvu, značajan broj međunarodnih i nacionalnih akata proklamiraju i štite prava ovih osoba. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom je prvi je međunarodni dokument koji je na holistički i specijalizirani način naglasio važnost položaja osoba s invaliditetom u društvu i potrebu zaštite njihovih prava. Hrvatski pravni sustav prepoznaje potrebu posebne zaštite osoba s invaliditetom, što je vidljivo iz proklamirane ustavne zaštite te iz brojnih zakona u kojima se na različit način određuje i kategorizira invaliditet i osobe s invaliditetom. Iako je dakle vidljivo prepoznavanje ove kategorije u različitim pravnim granama, određenje varira ovisno o materiji zakona koju zakon regulira pa utoliko nema koherentnosti pojmovi. Suzbijanje nasilja prema osobama s invaliditetom izazov je svakom zakonodavcu, jer se uslijed standardnih izazova suzbijanja koje vrijede za kriminalitet općenito (neprijavljivanje djela, tamna brojka, izostanak reakcije nadležnih institucija) postavlja i izazov prikladno oblikovanih inkriminacija kojima bi se *ex lege criminalis* štitila ova ranjiva populacija. Kazneni je zakon posljednje sredstvo društva za pružanje pravne zaštite koju nije moguće pružiti drugim (blažim) pravnim granama. Kaznenopravni odnos prema ovoj kategoriji vidljiv je i u općem i u posebnom dijelu, pa su utoliko u radu obrađena tri područja – institut neubrojivosti koji se pod određenim uvjetima može primijeniti na osobe s invaliditetom kad je riječ o potencijalnim počiniteljima kaznenih djela. Ovaj će institut pod zakonom određenim uvjetima isključiti krivnju, a time i kazneno djelo pa time i onemogućiti standardno kažnjavanje.

110 Kazneni zakon, čl. 325 st. 1. Riječ je o inkriminaciji kojom se u hrvatskom kaznenopravnom sustavu sankcionira govor mržnje. Takav govor ne predstavlja samo zlorporabu slobode izražavanja nego predstavlja i povredu jednakosti kao jednu od najviših ustavnih vrijednosti. Detaljnije, B. Herceg Pakšić, V. Lachner, „Hate Speech as a Violation of Human Rights: The Meaning, the Implications and Regulation in Criminal Law“ u *New Developments in EU Labour, Equality and Human Rights Law* (ur. M. Vinković) 2015, 311.

Potom koncept ranjive osobe, kao novine u hrvatskom kaznenom pravu pod koji se, pod određenim uvjetima, može podvesti i pojam osobe s invaliditetom. Analiza posebnog dijela hrvatskog KZ-a, pokazala je kako mnoga kaznena djela u svome opisu sadrže mogućnost počinjenja prema osobi s invaliditetom a utoliko možemo govoriti i o povećavanju razine njihove zaštite. Radi se u pravilu o predviđanju kvalificiranog kaznenog djela za koji se propisuje teža kazna. Način je različit: od izričitog uvrštavanja osobe s invaliditetom kao žrtve djela, uvrštavanja invaliditeta u opis djela, uvođenja koncepta ranjive osobe. Osim toga, poznaje se i primjerice legislativna promjena pokretanja progona za kazneno djelo, i to u *ex officio* ako je riječ o žrtvi kaznenog djela s invaliditetom. Potreba za dodatnom zaštitom osoba s invaliditetom prepoznata je i u konceptu zločina iz mržnje kao i u inkriminaciji koja zabranjuje govor mržnje, što pak ukazuje na svijest zakonopisca da se predrasudno motivirano ponašanje počinitelja može odnositi i na osobe s invaliditetom. Jasno je vidljivo priznavanje dodatne zaštite među određenim kaznenim djelima, poglavito onima koja štite život, tijelo i spolnu slobodu dok je nešto niža razina prepoznatljivosti kod drugih skupina kaznenih djela. Imajući u vidu istraživanja koja su pokazala izloženost širokom varijetetu nasilja, ali i činjenicu da osobe s invaliditetom sudjeluju ili nastoje sudjelovati u svim sferama života i pravnih odnosa, moguće je da će se u budućnosti broj inkriminacija koja prepoznaju i predviđaju invaliditet, odnosno specifičnu ranjivost kao kvalificiranu okolnost mi-jenjati u brojčanom ili sadržajnom smislu.

Barbara Herceg Pakšić, PhD

*Assistant Professor at University Josip Juraj Strossmayer,
Faculty of Law*

Narcisa Vrbešić Ravlić

Katarina Wohlmüt

ON THE CHARACTERISTICS OF CRIMINAL LAW
PROTECTION OF PERSONS WITH DISABILITIES
IN THE REPUBLIC OF CROATIA

Summary

Contemporary society and the accelerated development of human rights have influenced the awareness of the need for specially designed legal protection in favor of equality for those who are “different”. Such awareness, translated into the provisions of international and European acts, influences the transformations of national legal systems. Authors of this article undertook a research dealing with the level of legal protection of persons with disabilities in the Republic of Croatia, with special attention paid to the criminal law. After introductory thoughts and discussions on the need to protect people with disabilities through a selected international and European documents and court’s practice, the analysis is dedicated to the Croatian system. The results obtained have shown that there is no coherent definition of a person with a disability, but a normative content is determined in relation to the content of a particular act. In order to learn more about criminal law protection, to which most of the paper is dedicated, a study of the general and special part of Croatian criminal law was conducted, following three selected notions: the institute of insanity, the vulnerability concept and finally the analysis of individual criminal offenses that include notions related to (persons with) disability. Conclusions are made on the basis of the expressed legislative awareness and recognition of the need for specially designed protection for persons with disabilities in Croatian criminal law, with special emphasis on the possibility for future improvement.

Key words: *Persons with disabilities. – Criminal law. – Insanity. – Vulnerable persons. – Hate crime. – Criminal offenses.*

LITERATURA

- Garačić A., Novoselec P., „Primjena blažeg zakona nakon stupanja na snagu novog Kaznenog zakona“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 19(2)/2012;
- Grbić S., Bodul D., Smokvina V., „Diskriminacija osoba s invaliditetom“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 33 (2)/2012;
- Grbić S., „Pravni transplantanti i razvoj prava: zaštita prava osoba s invaliditetom i Europska konvencija o ljudskim pravima“, *Harmonius Journal of Legal and Social Studies in South East Europe* 2019;
- Grattet R. and Jenness V., „Examining the Boundaries of Hate Crime Law: Disabilities and the Dilemma of Difference“, *The Journal of Criminal Law and Criminology* 91(3)/2001;
- Herceg Pakšić B., „Holding All the Aces? Hate Speech: Features and Suppression in Croatia“, *Balkan Yearbook of European and International Law*, Springer 2020;
- Herceg Pakšić B., Lachner V., „Hate Speech as a Violation of Human Rights: The Meaning, the Implications and Regulation in Criminal Law“ u *New Developments in EU Labour, Equality and Human Rights Law* (ur. M. Vinković) 2015;
- Horvatić Ž., Derenčinović D., Cvitanović L., *Kazneno pravo, Opći dio 2*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu 2017;
- Korać Graovac A., Čulo A., „Konvencija o pravima osoba s invaliditetom – novi pristup shvaćanju prava osoba s duševnim smetnjama“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 61(1)/2;
- Milić Babić M., „Nasilje i osobe s invaliditetom“, *Ljetopis socijalnog rada* 16(3)/2009;
- Novoselec P., *Opći dio kaznenog prava*, Osijek 2016;
- Novoselec P., „Sudska praksa“, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu* 23(1)/2016;
- Ostojić Baus J., „Kombinirana socijalna politika prema osobama s invaliditetom – podrška socijalnom modelu invaliditeta“, *Revija za socijalnu politiku* 25(1)/2018;
- Rešetar B., „Utjecaj prakse Europskog suda za ljudska prava na reformu obiteljskopravne zaštite osoba s invaliditetom u Republici

- Hrvatskoj“, u *Suvremeno obiteljsko pravo i postupak* (ur. B. Rešetar et al.), Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku 2017;
- Šesto K., Buljevac M., Leutar Z., „Iskustva stručnjaka o nasilju nad osobama s invaliditetom“, *Socijalna psihijatrija* 43(2)/2015;
- Škorić M., „The Twenty First Century – The Beginning of a New Era in the Protection of Human Rights of Persons with Mental Health Disabilities“, *Pravni vjesnik: časopis za pravne i društvene znanosti Pravnog fakulteta Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku* 36(1)/2020;
- Škorić M., Utjecaj Konvencije o pravima osoba s invaliditetom na kaznenopravni institut nebrojivosti, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 38(3)/2017;
- Štefančić V., Benjak T., Ivanić M., „Izjednačavanje mogućnosti i razvoj Registra osoba s invaliditetom osoba u Republici Hrvatskoj“, *Pregled, Acta Med Croatica* 72/2018;
- Turković K. et al., *Komentar Kaznenog zakona*, Narodne novine 2013, 164.
- Vajda A., „Modaliteti zaštite osoba s invaliditetom u Republici Hrvatskoj“, *Sigurnost: časopis za sigurnost u radnoj i životnoj okolini* 55 (4)/2013.